

LTS : Nhân dịp kỷ niệm 10 năm thành lập Viện Địa lý thuộc Trung tâm Khoa học Tự nhiên và Công nghệ Quốc gia, chúng tôi xin dành số 4 năm 2003 để công bố một số kết quả nghiên cứu của Viện.

ÁP DỤNG HỆ THỐNG MÔ HÌNH THUYẾT VẤN MÔ PHÒNG QUÁ TRÌNH MƯA - DÒNG CHẢY LƯU VỰC SÔNG BA

NGUYỄN VĂN CƯ, LÊ VĂN CÔNG

I. ĐẶT VẤN ĐỀ VỀ MÔ HÌNH THUYẾT VẤN

Hiện nay đã có rất nhiều mô hình khác nhau tính toán mưa - dòng chảy trên lưu vực nhằm phục vụ cho dự báo lũ, thiết kế và khai thác nguồn nước... như mô hình Tank, mô hình HEC-1, mô hình HMS [1, 2]... Song, qua nghiên cứu thực tế và tính toán mưa - dòng chảy cho nhiều lưu vực khác nhau cho thấy mô hình thủy văn (HMS) có nhiều ưu điểm vượt trội so với các mô hình khác là sử dụng dễ dàng, tiện lợi, cho phép người sử dụng có thể lựa chọn phương pháp thích hợp tùy thuộc vào tình hình số liệu đầu vào, nhất là mô hình có thể tự động tối ưu hoá các thông số mô hình làm giảm đáng kể thời gian xác định các thông số mô hình.

Mô hình thủy văn hệ thống bao gồm 3 modul tính toán [2, 4] :

a) *Mô hình lưu vực* : dùng để tạo ra một sơ đồ tính toán mô tả hình dáng của lưu vực, các lưu vực bộ phận, các phân lưu, các hồ chứa, đập và các điểm nút tính toán (điểm nhập và phân lưu, cửa ra cuối cùng của lưu vực). Sơ đồ này được tạo ra nhờ các biểu tượng đã có sẵn trên thanh công cụ của chương trình và thêm một số hỗ trợ nhỏ của một trong các phần mềm của GIS (AutoCat, MapInfow, ArcInfor...).

b) *Mô hình khí tượng* : dùng để nhập số liệu đầu vào cho mô hình. Số liệu cần cho tính toán là mưa và bốc hơi theo thời đoạn phút hoặc giờ.

c) *Mô hình điều khiển* : dùng để mô tả thời đoạn tính toán và quy cách của số liệu đầu vào cho mô hình.

Mô hình HMS đã sử dụng 24 mô hình nhỏ để mô tả 4 quá trình dòng chảy. Mỗi mô hình nhỏ được xem như một phương pháp tính toán và phụ thuộc vào số liệu đầu vào. Như vậy, độ chính xác của kết quả tính toán đòi hỏi người sử dụng phải hiểu rất rõ bản chất của các phương pháp tính, tùy theo những điều kiện đầu vào cụ thể để sử dụng phương pháp nào cho phù hợp. Sau đây là một số phương pháp được dùng để tính toán trong mô hình [2, 4].

1. Các phương pháp tính mưa

Trong mô hình toán thủy văn HMS có 6 phương pháp tính mưa khác nhau, người sử dụng có thể chọn một trong các phương pháp sau để tính mưa tùy thuộc vào số liệu đầu vào :

- Phương pháp biểu đồ mưa,
- Phương pháp trọng số mưa theo trạm,
- Phương pháp trọng số trạm theo khoảng cách nghịch đảo,
- Phương pháp ô lưới,
- Phương pháp tần suất mưa,
- Phương pháp chuẩn mưa.

2. Các phương pháp tính tổn thất

Lượng mưa rơi xuống đất sau khi đã khấu trừ tổn thất sẽ sinh dòng chảy. Có 7 phương pháp tính tổn thất trong mô hình HMS. Tùy theo điều kiện

của từng lưu vực cụ thể để lựa chọn phương pháp tính tổn thất phù hợp nhất.

- Phương pháp tính tổn thất độ thiếu hụt ẩm và ổn định,
- Phương pháp tính tổn thất theo hàm thấm Green và Ampt,
- Phương pháp tính tổn thất chỉ số SCS theo ô lưới,
- Tính toán độ ẩm đất theo ô lưới,
- Thấm ban đầu và thấm ổn định,
- Tính tổn thất theo chỉ số CN của SCS.

3. Các đường đơn vị tổng hợp

Đường đơn vị tổng hợp là phương pháp chuyển đổi dùng để tính toán dòng chảy trực tiếp từ lượng mưa hiệu quả. Dòng chảy trực tiếp của mỗi lưu vực được mô phỏng bằng một trong 6 phương pháp khác nhau bao gồm :

- Phương pháp đường đơn vị Clark,
- Phương pháp sóng động học,
- Phương pháp ModClark,
- Phương pháp đường đơn vị Snyder,
- Phương pháp đường đơn vị SCS,
- Phương pháp đường đơn vị xác định bởi người sử dụng.

4. Các phương pháp diễn toán đoạn sông

Các phương pháp diễn toán đoạn sông được dùng để biểu thị các đặc trưng dòng chảy trong các đoạn sông trong quá trình tính toán. Mô hình HMS cung cấp 6 phương pháp diễn toán đoạn sông như sau :

- Phương pháp sóng động học,
- Phương pháp trễ,
- Phương pháp Puls cải tiến,
- Phương pháp Muskingum,
- Phương pháp Muskingum - Cunge 8 điểm,
- Phương pháp Muskingum - Cunge chuẩn.

II. ÁP DỤNG MÔ HÌNH HMS TÍNH LŨ HỆ THỐNG SÔNG BA

1. Sơ đồ mạng sông

Sông Ba có dạng lưu vực dài và hẹp với chiều dài gấp 6 lần chiều rộng, diện tích lưu vực khoảng 13.500 km². Chiều dài dòng chính khoảng 380 km, phần lớn chảy trong vùng cao nguyên Tây Trường Sơn (340 km) và khoảng 40 km trước khi đổ ra biển thuộc phần Đông Trường Sơn. Mạng lưới

sông Ba phát triển hình lông chim với dạng địa hình bậc thang, lớp vỏ phong hoá kém giữ nước nên thường gây úng ngập cho vùng đồng bằng ven biển. Sông Ba có tới hơn 100 phụ lưu có chiều dài hơn 10 km, nhưng chỉ có 4 phụ lưu chính tác động đến dòng chảy sông Ba là : phụ lưu Đak Pô Cô nằm phía bờ trái và 3 phụ lưu khác nằm phía bờ phải là : phụ lưu Ba A Dun, phụ lưu Krong Năng và phụ lưu sông Hinh.

Mùa lũ trên dòng chính sông Ba kéo dài từ tháng IX đến tháng XII và chịu tác động của khí hậu cả sườn Đông và Tây Trường Sơn. Lượng dòng chảy lũ chiếm 72 ÷ 73 % lượng dòng chảy năm và moduyn dòng chảy lũ đạt 49 ÷ 53 l/s.km². Ba tháng X-XII có lượng dòng chảy lớn nhất chiếm 62÷64 % lượng dòng chảy năm với moduyn dòng chảy trung bình 56 ÷ 62 l/s.km². Tháng XI có lượng dòng chảy lớn nhất với moduyn dòng chảy trung bình 70 ÷ 77 l/s.km² chiếm 26 ÷ 27 % lượng dòng chảy năm.

Hàng năm trên lưu vực sông Ba thường xuất hiện từ 3 đến 5 cơn lũ và thường là cơn lũ một đỉnh, đường quá trình tron có nhánh lên dốc, nhánh xuống thoải hơn rõ rệt. Thời gian lũ kéo dài 3 ÷ 5 ngày, trong đó thời gian lũ lên trung bình đạt 25 giờ, dao động trong khoảng 15 ÷ 70 giờ. Với lượng mưa trung bình có thể coi là nhỏ nhất so với các lưu vực sông lớn trên lãnh thổ nước ta, tuy nhiên chịu tác động mạnh của các yếu tố nhiễu động thời tiết nên lũ trên lưu vực sông Ba mang tính chất lũ miền núi với biên độ dao động lớn, tại trạm Củng Sơn (có diện tích lưu vực 12.800 km², chiếm 92,1% diện tích toàn lưu vực) biên độ lũ trung bình đạt 7,12 m và lớn nhất đạt tới 12,72 m, cường suất lũ lớn nhất đạt tới 1,52 m/h.

Với phần lớn lưu vực thuộc lãnh thổ phía Tây Trường Sơn nhưng chế độ dòng chảy lũ trên lưu vực sông Ba mang tính chất của các sông thuộc chế độ khí hậu Đông Trường Sơn và mang tính chất lũ của các lưu vực nhỏ có độ dốc địa hình lớn. Nguyên nhân của hiện tượng này là sự phân bố lượng mưa theo không gian của lưu vực do tác động của yếu tố địa hình. Chế độ khí hậu gió mùa ổn định trên lãnh thổ Tây Nguyên thuộc lưu vực sông Ba đã bị các nhiễu động thời tiết xoá nhoà, lượng mưa phân phối trong năm rất tập trung, tháng có lượng mưa lớn nhất thường rơi vào tháng X, XI trong khi khu vực Tây Nguyên lượng mưa tháng lớn nhất là tháng VIII, IX. Lượng mưa trận lớn nhất trên lưu vực sông Ba chiếm tỷ trọng lớn so với lượng mưa năm, thậm chí lượng mưa ngày lớn nhất chiếm tới 25 ÷ 40 % lượng mưa

trung bình nhiều năm và tỷ trọng này tăng từ phía tây sang phía đông lưu vực. Chính sự phân bố không đồng đều lượng mưa theo không gian trên toàn lưu vực giữa phân phía Đông và Tây Trường Sơn nên lũ lớn trên sông Ba chủ yếu do mưa ở phía Đông Trường Sơn quyết định. Chẳng hạn, lũ lớn ở Củng Sơn xuất hiện khi mưa lớn tại khu vực Sơn Hoà và sông Hinh, lũ tại phân thượng nguồn An Khê và lũ trên phụ lưu lớn nhất sông Ba - Ba A Dụn không quyết định lũ tại Củng Sơn và ngập lụt vùng đồng bằng Phú Yên. Như vậy lũ sông Ba mang tính chất của lũ lưu vực nhỏ (lũ từng bộ phận lưu vực) và gây ngập lụt trong thời gian ngắn ở các vùng đồng bằng thung lũng thậm chí cả khu vực thượng lưu (như các cánh đồng An Khê, Cheo Reo...).

Sơ đồ tính toán mưa - dòng chảy lưu vực sông Ba được trình bày trên hình 1.

2. Số liệu tính toán

Qua số liệu thống kê các trạm mưa trên lưu vực cho thấy, số liệu mưa trên lưu vực sông Ba khá ít và

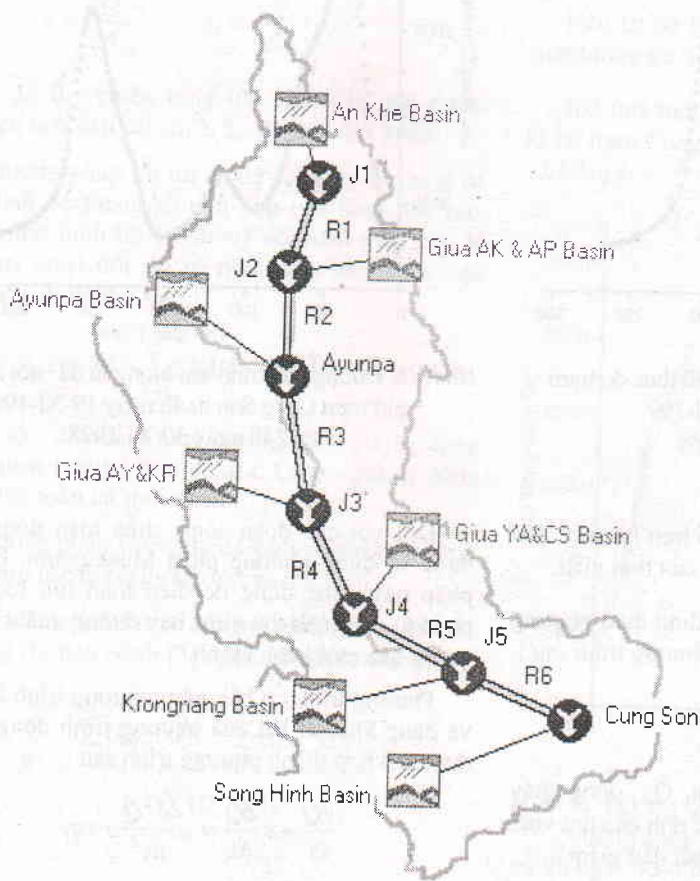
không đồng bộ, nhất là giữa số liệu mưa và số liệu đo dòng chảy. Trên lưu vực sông Ba chỉ có 2 trạm đo dòng chảy lũ là trạm An Khê (ở phía Tây Trường Sơn) và trạm Củng Sơn (ở phía Đông Trường Sơn); Có 4 trạm mưa giờ là trạm An Khê, trạm Ayunpa, trạm Củng Sơn và trạm Tuy Hoà.

Chúng tôi đã áp dụng mô hình tính diễn toán mưa - dòng chảy lũ trên lưu vực sông Ba năm 1998 và 1999 - năm xảy ra lũ lịch sử của hầu hết các tỉnh miền Trung.

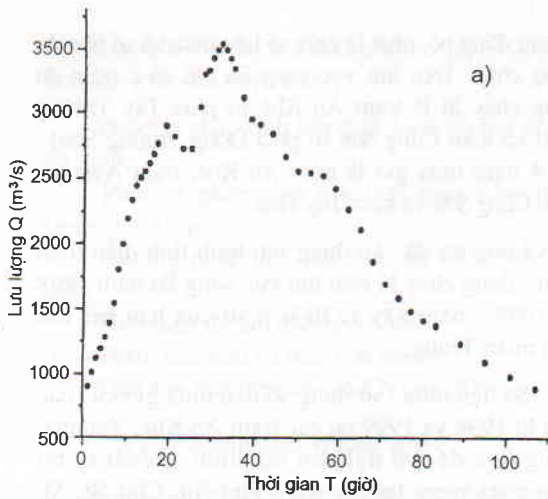
- Số liệu mưa : sử dụng số liệu mưa giờ của các trạm lũ 1998 và 1999 tại các trạm An Khê, Yaunpa, Củng Sơn để thử nghiệm mô hình. Ngoài ra bổ sung mưa ngày tại các trạm Plei Ku, Chư Sê, M' Drac, Sông Hinh, Ea Knop, Sơn Thành, Krong Nang, Miền Tây để tính trọng số các trạm mưa.

- Số liệu thời đoạn giờ các trận lũ các năm 1998 và 1999 tại trạm Củng Sơn được nội suy bằng phần mềm Origin 6.0 (hình 2a + 2b) và được dùng để kiểm định mô hình.

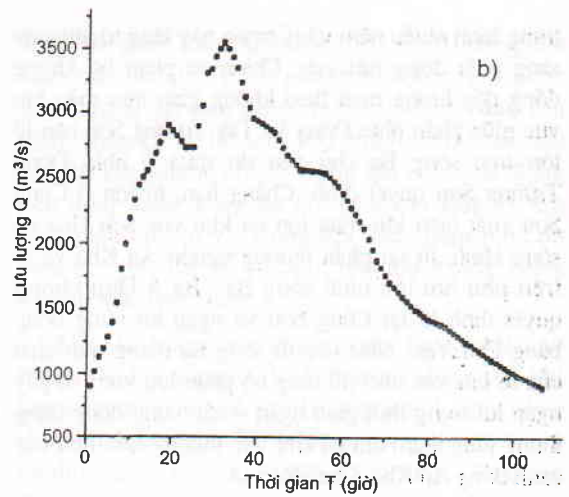
Dòng chảy trực tiếp được tính toán từ mưa hiệu quả theo phương pháp đường đơn vị Clark. Dựa trên khái niệm cơ bản, nước được trữ một thời đoạn ngắn trong lưu vực - trong đất, trên mặt và trong kênh đóng vai trò quan trọng trong việc chuyển lượng mưa hiệu quả thành dòng chảy. Phương pháp Clark yêu cầu ba thông số để tính một đường quá trình : thời gian tập trung nước của lưu vực, hệ số lượng trữ và một quan hệ đường cong thời gian - diện tích xác định diện tích

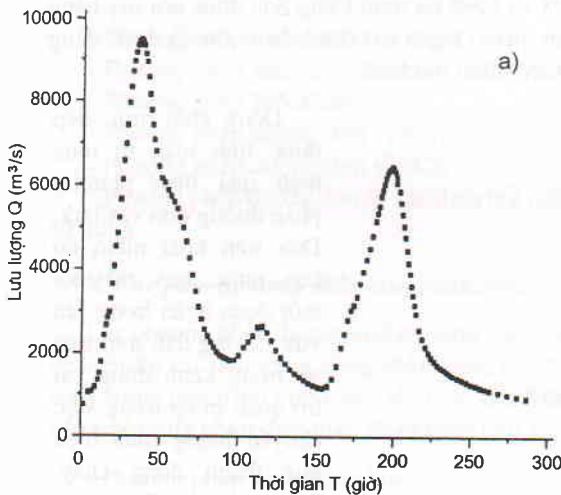
← Hình 1. Sơ đồ mạng lưới tính toán mưa - dòng chảy lưu vực sông Ba

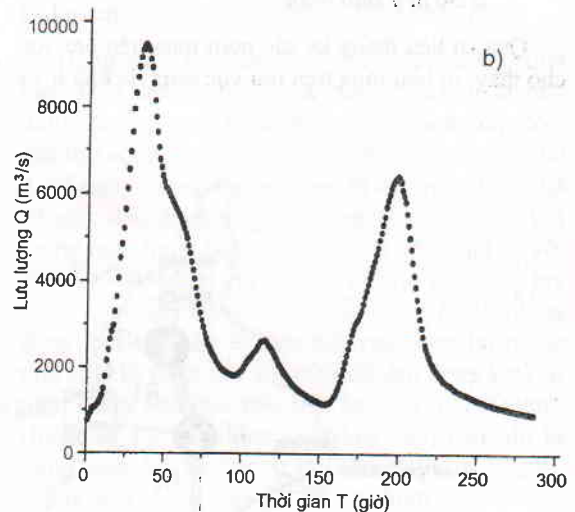
Hình 2a. Đường quá trình lưu lượng lũ thực đo trạm Củng Sơn từ 9h ngày 13-XI-1998 đến 18h ngày 17-XI-1998

Hình 2b. Đường quá trình lưu lượng lũ đã nội suy theo giờ trạm Củng Sơn từ 9h ngày 13-XI-1998 đến 18h ngày 17-XI-1998

Hình 3a. Đường quá trình lưu lượng lũ thực đo trạm Củng Sơn từ 4h ngày 19-XI-1999 đến 24h ngày 30/XI-1998

Hình 3b. Đường quá trình lưu lượng lũ đã nội suy theo giờ trạm Củng Sơn từ 4h ngày 19-XI-1999 đến 24h ngày 30-XI-1998

tính toán của dòng chảy phân bố trên lưu vực đến cửa ra của lưu vực và là một hàm của thời gian.

Dòng chảy cơ bản được xác định theo phương pháp triết giảm (Recession) theo phương trình sau :

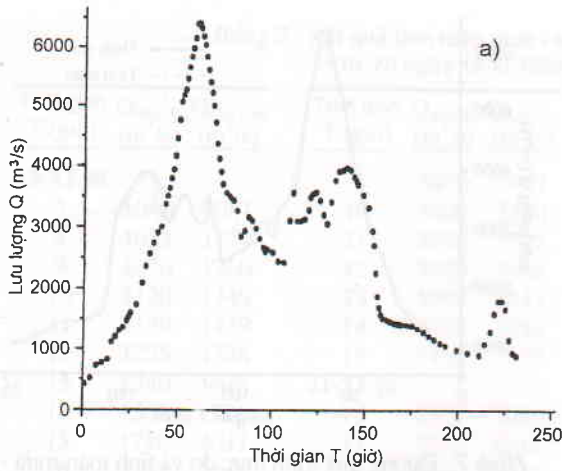
$$Q = Q_0(RTIOR)^{n\Delta t}$$

trong đó : Q - lưu lượng triết giảm, Q_0 - dòng chảy ban đầu trong kênh, $RTIOR$ - đặc tính của lưu vực, $n\Delta t$ - thời gian tính bằng giờ khi bắt đầu giảm.

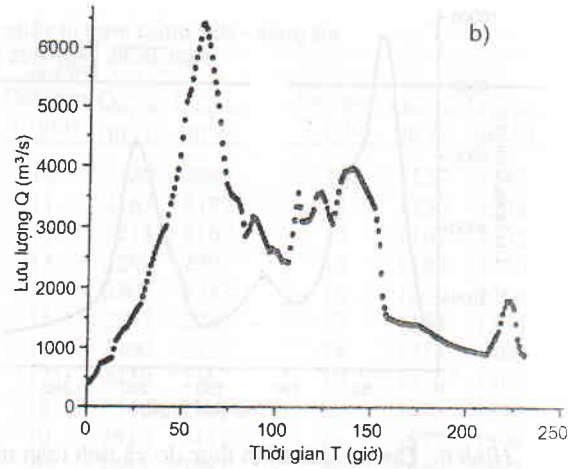
Đối với các đoạn sông, diễn toán dòng chảy được sử dụng phương pháp Muskingum. Phương pháp này được dùng để diễn toán lưu lượng bộ phận từ các kênh thu nước hay đường quá trình lưu lượng qua một kênh chính.

Phương trình cơ bản gồm phương trình liên tục và dạng khuếch tán của phương trình động lượng được kết hợp thành phương trình sau :

$$\frac{\partial Q}{\partial t} + c \frac{\partial Q}{\partial x} = \mu \frac{\partial^2 Q}{\partial x^2} + cq_1$$

Hình 4a. Đường quá trình lưu lượng lũ thực đo trạm Củng Sơn từ 1h ngày 1-XII-1999 đến 15h ngày 10-XII-1999

Hình 4b. Đường quá trình lưu lượng lũ đã nội suy theo giờ trạm Củng Sơn từ 1h ngày 1-XII-1999 đến 15h ngày 10-XII-1999

trong đó : Q - lưu lượng nước (m^3/s), t - thời gian (giây), x - khoảng cách dọc theo chiều dài sông, q_1 - lượng nhập khu giữa trên đơn vị chiều dài kênh, c - gia tốc sóng theo phương x được tính như sau :

$$c = \left. \frac{dQ}{dA} \right|_x ; \quad \mu = \frac{Q}{2BS_0}$$

trong đó B - chiều rộng lớn nhất của mặt nước, A - diện tích mặt cắt (m^2), S_0 - độ dốc đáy kênh

Phương pháp tối ưu thông số được sử dụng để xác định bộ thông số phù hợp của từng lưu vực. Trong mô hình tối ưu thông số, hàm mục tiêu là tổng trị tuyệt đối sai số nhỏ nhất, hàm mục tiêu được xác định như sau :

$$Z = \sum_{t=1}^N |Q_o(t) - Q_s(t)|$$

trong đó : Z - hàm mục tiêu, $Q_o(t)$ - giá trị dòng chảy quan trắc tại thời điểm t , $Q_s(t)$ - giá trị dòng chảy tính toán tại thời điểm t .

Phương pháp Univariate Gradient được sử dụng để dò tìm tối ưu bộ thông số của mô hình.

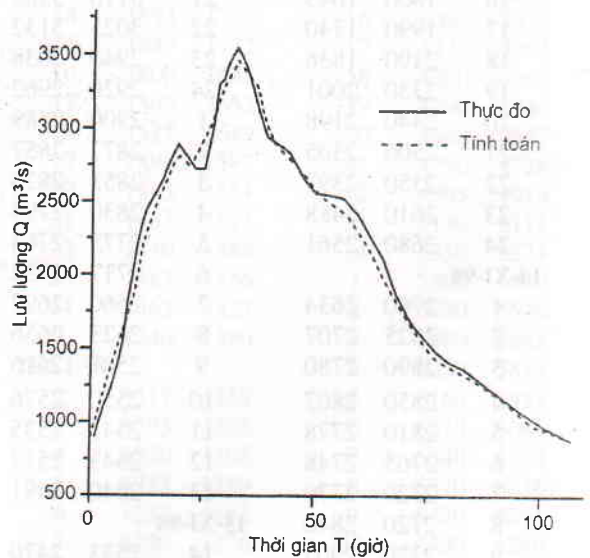
Để kiểm định sai số của mô hình chúng tôi đã sử dụng chỉ tiêu Nash [3] được xác định như sau:

$$R^2 = \frac{\sum_1^N (Q_i - \bar{Q})^2 - \sum_1^N (Q_i - Q_{ci})^2}{\sum_1^N (Q_i - \bar{Q})^2}$$

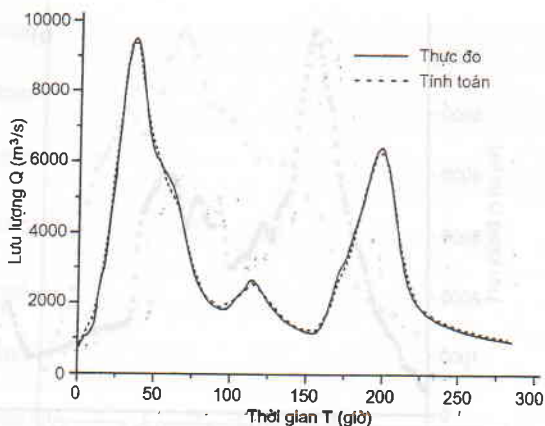
trong đó : Q_i - lưu lượng thực đo tại thời điểm i , \bar{Q} - giá trị trung bình của lưu lượng thực đo, Q_{ci} - lưu lượng tính toán tại thời điểm i , N - tổng số số liệu tính toán.

Nếu trị số $R^2 \geq 0,75$ là kết quả tính toán đạt chất lượng tốt, có thể dùng để dự báo.

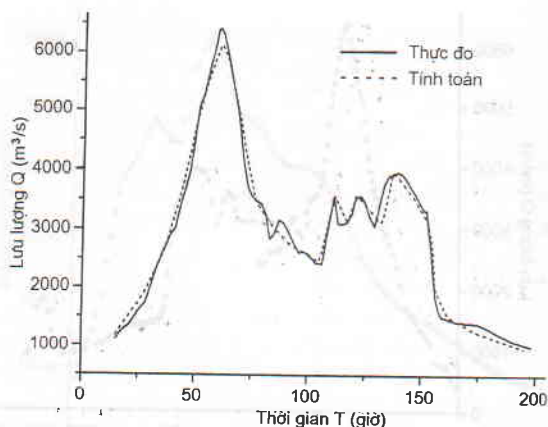
Kết quả mô phỏng quá trình mưa - dòng chảy lũ tại trạm Củng Sơn được trình bày trên hình 5- 7 và bảng 1-3.

Hình 5. Đường quá trình thực đo và tính toán mưa - dòng chảy lũ trạm Củng Sơn - sông Ba từ 9h ngày 13-XI-1998 đến 18h ngày 17-XI-1998

Hình 6. Đường quá trình thực đo và tính toán mưa - dòng chảy lũ trạm Củng Sơn - sông Ba từ 7h ngày 19-XI-1998 đến 22h ngày 30-XI-1998

Hình 7. Đường quá trình thực đo và tính toán mưa - dòng chảy lũ trạm Củng Sơn - sông Ba từ 15h ngày 1-XII-1999 đến 4h ngày 8-XII-1999

Bảng 1. Kết quả tính toán mưa - dòng chảy lũ trạm Củng Sơn - sông Ba từ 9h ngày 13/XI/1998 đến 18h ngày 17/XI/1998

Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)
13-XI-98											
9	899	900	13	3330	3222	18	2453	2353	24	1253	1225
10	1010	1017	14	3430	3307	19	2420	2306	17-XI-98		
11	1120	1134	15	3490	3361	20	2367	2259	1	1230	1203
12	1190	1247	16	3540	3416	21	2313	2212	2	1207	1182
13	1280	1348	17	3490	3433	22	2260	2156	3	1183	1160
14	1390	1448	18	3420	3396	23	2207	2094	4	1160	1134
15	1540	1547	19	3340	3358	24	2153	2032	5	1137	1107
16	1800	1643	20	3225	3320	1	2100	1970	6	1113	1080
17	1990	1740	21	3110	3282	2	2020	1914	7	1090	1053
18	2190	1836	22	3025	3132	3	1940	1860	8	1070	1026
19	2330	2001	23	2940	3038	4	1860	1806	9	1051	999
20	2440	2198	24	2920	2962	5	1803	1758	10	1031	978
21	2500	2305	1	2900	2889	6	1747	1710	11	1011	967
22	2550	2397	2	2877	2857	7	1690	1662	12	992	956
23	2610	2488	3	2853	2826	8	1653	1617	13	972	945
24	2680	2561	4	2830	2795	9	1617	1575	14	957	934
14-XI-98											
1	2760	2634	5	2773	2763	10	1580	1533	15	941	923
2	2825	2707	6	2717	2732	11	1547	1491	16	926	911
3	2890	2780	7	2660	2697	12	1513	1449	17	910	900
4	2850	2807	8	2623	2656	13	1480	1424	18	895	889
5	2810	2778	9	2587	2616	14	1457	1408			
6	2765	2748	10	2550	2576	15	1433	1391			
7	2720	2779	11	2547	2535	16	1410	1374			
8	2720	2840	12	2543	2512	17	1397	1358			
9	2720	2905	13	2540	2491	18	1383	1341			
10	2880	2972	15-XI-98			19	1370	1324			
11	3040	3039	14	2533	2470	20	1347	1308			
12	3300	3130	15	2527	2449	21	1323	1289			
			16	2520	2428	22	1300	1268			
			17	2487	2400	23	1277	1246			

Bảng 2. Kết quả tính toán mưa - dòng chảy lũ trạm Củng Sơn - sông Ba từ 7h ngày 19-XI-1998 đến 22h ngày 30-XI-1998

Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{lính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{lính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{lính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{lính toán} (m ³ /s)
19-XI-98			9	5870	5862	10	2120	2093	12	1157	1245
7	1040	1081	10	5800	5730	11	2167	2127	13	1150	1238
8	1055	1170	11	5730	5597	12	2213	2167	14	1167	1232
9	1070	1260	12	5660	5465	13	2260	2207	15	1183	1226
10	1120	1349	13	5590	5341	14	2307	2247	16	1200	1268
11	1170	1439	14	5510	5259	15	2353	2287	17	1257	1334
12	1255	1528	15	5430	5177	16	2400	2327	18	1313	1400
13	1340	1618	21-XI-98			17	2470	2367	19	1370	1466
14	1500	1780	16	5325	5096	18	2540	2407	20	1473	1532
15	1780	2011	17	5220	5014	19	2610	2447	21	1577	1598
16	2147	2243	18	5100	4932	20	2617	2487	22	1680	1663
17	2410	2475	19	4980	4850	21	2623	2527	23	1830	1729
18	2650	2706	20	4815	4769	22	2630	2534	24	1980	1795
19	2830	2938	21	4650	4634	23	2580	2494	1	2130	1882
20	2970	3233	22	4450	4456	24	2530	2454	2	2290	2024
21	3290	3540	23	4250	4277	1	2480	2415	3	2450	2165
22	3630	3847	24	4050	4099	2	2417	2375	4	2615	2307
23	4060	4158	1	3850	3920	3	2353	2335	5	2780	2449
24	4530	4636	2	3655	3756	4	2290	2296	6	2900	2590
1	4850	5114	3	3460	3595	5	2213	2256	7	3020	2707
2	5210	5570	4	3280	3433	6	2137	2216	8	3080	2806
3	5650	5935	5	3100	3272	7	2060	2164	9	3140	2906
4	6120	6299	6	2950	3110	8	2003	2110	10	3240	3005
5	6560	6664	7	2800	2957	9	1947	2056	11	3340	3104
6	6960	7069	8	2680	2848	10	1890	2002	12	3495	3204
7	7410	7538	9	2560	2738	11	1840	1948	13	3650	3303
8	7940	7999	10	2480	2628	12	1790	1894	14	3795	3473
9	8320	8451	11	2400	2518	13	1740	1840	15	3940	3647
10	8690	8786	12	2330	2409	14	1693	1786	16	4085	3820
11	8940	9031	13	2260	2299	15	1647	1732	17	4230	3994
12	9160	9275	14	2195	2228	16	1600	1685	18	4360	4168
13	9340	9341	15	2130	2193	17	1563	1652	19	4490	4346
14	9440	9340	16	2075	2158	18	1527	1619	20	4640	4537
15	9480	9340	17	2020	2123	19	1490	1587	21	4790	4728
16	9440	9339	18	1980	2087	20	1463	1554	22	4965	4919
17	9340	9278	19	1940	2052	21	1437	1521	23	5140	5111
18	9130	8962	20	1920	2017	22	1410	1488	24	5330	5274
19	8930	8646	21	1900	1981	23	1387	1456	1	5500	5410
20	8550	8338	22	1880	1946	24	1363	1423	2	5730	5546
21	8140	8067	23	1860	1911	1	1340	1390	3	5880	5682
22	7760	7795	24	1840	1884	25-XI-98			4	6020	5817
23	7410	7539	1	1820	1905	2	1317	1358	5	6160	5953
24	7060	7309	2	1823	1926	3	1293	1325	6	6270	6089
1	6790	7079	3	1827	1947	4	1270	1295	7	6340	6224
2	6605	6849	4	1830	1968	5	1253	1289	8	6370	6236
3	6420	6670	5	1863	1989	6	1237	1282	9	6420	6241
4	6285	6535	6	1897	2010	7	1220	1276	10	6390	6246
5	6150	6400	7	1930	2031	8	1203	1270	11	6300	6252
6	6100	6265	8	1993	2051	9	1187	1263	27-XI-98		
7	6050	6130	23-XI-98			10	1170	1257	12	6115	6211
8	5960	5995	9	2057	2072	11	1163	1251	13	5983	6033

Bảng 2 (tiếp theo)

Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)
14	5850	5855	11	1900	1962	7	1350	1429	4	1075	1145
15	5580	5676	12	1855	1901	8	1333	1412	5	1067	1133
16	5310	5498	13	1810	1871	9	1317	1395	6	1058	1122
17	5020	5320	14	1760	1842	10	1300	1379	7	1050	1111
18	4760	5077	15	1710	1812	11	1283	1362	8	1042	1103
19	4450	4787	16	1680	1782	12	1267	1345	9	1033	1096
20	4150	4496	17	1650	1752	13	1250	1328	10	1025	1089
21	3890	4206	18	1630	1723	14	1237	1311	11	1017	1082
22	3600	3915	19	1610	1693	15	1223	1294	12	1008	1074
23	3370	3705	20	1580	1663	16	1210	1283	13	1000	1067
24	3150	3516	21	1550	1634	17	1197	1271	14	993	1060
1	2940	3327	22	1520	1604	18	1183	1260	15	985	1053
2	2745	3137	23	1490	1574	19	1170	1248	16	978	1046
3	2550	2948	24	1470	1548	20	1160	1237	17	971	1038
4	2445	2759	1	1450	1531	21	1150	1225	18	963	1031
5	2340	2589	2	1433	1514	22	1140	1214	19	956	1024
6	2245	2485	3	1417	1497	23	1127	1202	20	949	1017
7	2150	2380	4	1400	1480	24	1113	1191	21	942	1009
8	2080	2276	29-XI-98			1	1100	1179	30-XI-98		
9	2010	2171	5	1383	1463	2	1092	1168	22	936	1002
10	1955	2067	6	1367	1446	3	1083	1156			

Bảng 3. Kết quả tính toán mưa - dòng chảy lũ trạm Củng Sơn - sông Ba từ 15h ngày 1/XII/1999 đến 4h ngày 10/XII/1999

Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)
1-XII-99			15	2910	3021	15	6040	5892	16	3135	2885
15	1110	1179	16	2960	3155	16	5830	5717	17	3110	2845
16	1155	1236	17	3010	3288	17	5610	5540	18	3045	2805
17	1200	1293	18	3190	3421	18	5400	5363	19	2980	2765
18	1250	1351	19	3370	3554	19	5220	5186	20	2895	2738
19	1300	1408	20	3500	3721	20	5000	5009	4/XII/99		
20	1325	1466	21	3630	3904	21	4720	4822	21	2810	2715
21	1350	1523	22	3790	4088	22	4370	4616	22	2740	2692
22	1410	1580	23	3940	4271	23	4120	4409	23	2670	2669
23	1470	1638	24	4170	4455	24	3900	4203	24	2600	2646
24	1530	1695	1	4460	4639	1	3700	4017	1	2640	2623
1	1590	1753	2	4760	4820	2	3625	3846	2	2623	2600
2	1637	1810	3/XII/99			3	3550	3674	3	2607	2577
3	1683	1868	3	5070	4973	4	3515	3503	4	2590	2554
4	1730	1940	4	5180	5126	5	3480	3425	5	2540	2531
5	1850	2025	5	5270	5280	6	3455	3371	6	2490	2508
6	1970	2109	6	5460	5433	7	3430	3316	7	2440	2485
7	2090	2193	7	5650	5569	8	3345	3261	8	2433	2462
8	2225	2278	8	5830	5680	9	3260	3206	9	2427	2573
9	2360	2362	9	5980	5792	10	3050	3151	10	2420	2743
10	2460	2447	10	6150	5903	11	2840	3096	11	2650	2914
11	2560	2531	11	6390	6015	12	2890	3046	12	2880	3084
12	2650	2622	12	6400	6126	13	2940	3006	13	3110	3254
13	2740	2755	13	6320	6076	14	3050	2965	14	3335	3425
14	2825	2888	14	6180	5984	15	3160	2925	15	3560	3569

Bảng 3 (tiếp theo)

Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)	Thời gian T (giờ)	Q _{thực đo} (m ³ /s)	Q _{tính toán} (m ³ /s)
16	3330	3488	8	3130	3257	23	3820	3660	15	1510	1667
17	3100	3407	9	3060	3213	24	3760	3611	16	1500	1579
18	3100	3327	6/XII/99			1	3700	3563	17	1490	1516
19	3100	3246	10	3235	3169	2	3640	3509	18	1475	1495
20	3115	3166	11	3410	3125	3	3580	3446	19	1460	1473
21	3130	3186	12	3585	3190	4	3520	3383	20	1445	1452
22	3205	3315	13	3760	3380	5	3453	3320	21	1430	1430
23	3280	3443	14	3835	3570	6	3387	3257	22	1425	1409
24	3480	3572	15	3910	3760	7	3320	3194	23	1420	1387
1	3540	3565	16	3920	3950	8	3330	3130	24	1420	1366
2	3555	3521	17	3930	3949	9	2940	2912	1	1410	1344
3	3570	3477	18	3950	3901	10	2710	2676	2	1407	1323
4	3500	3433	19	3970	3852	11	2250	2021	3	1403	1302
5	3430	3389	20	3950	3804	12	1870	1933	8/XII/99		
6	3315	3345	21	3930	3756	13	1690	1844	4	1400	1280
7	3200	3301	22	3875	3708	14	1570	1756			

Tại trạm thủy văn Củng Sơn, kết quả tính toán 3 trận lũ điển hình gần đây nhất xảy ra vào tháng XI-1998 và tháng XII-1999 khá phù hợp với số liệu thực đo, đều có chỉ số R^2 (Nash) vượt quá 0,75. Trận lũ từ ngày 13-XI ÷ 17-XI-1998 có $R^2 = 0,81$, trận lũ từ ngày 19-XI ÷ 30-XI-1998 có $R^2 = 0,8$, trận lũ từ ngày 1-XII ÷ 8-XII-1990 có $R^2 = 0,78$.

Kết quả tính toán cho thấy, mô hình HMS có thể dùng để dự báo dòng chảy cho lưu vực sông Ba và các lưu vực khác ở khu vực miền Trung, phục vụ việc phân tích, dự báo lũ lụt vùng hạ du nói riêng và phát triển tài nguyên nước trong lưu vực nói chung. Độ chính xác của kết quả tính toán càng cao nếu số trạm mưa trong lưu vực đủ đầy, số liệu mưa đo đạc chính xác và đại biểu cho lưu vực.

Bài báo được hoàn thành với sự hỗ trợ của chương trình khoa học cơ bản trong lĩnh vực khoa học tự nhiên.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

[1] NGUYỄN VĂN LAI (1987). Nghiên cứu ứng dụng mô hình toán thủy văn tính toán dòng chảy sông nhiệt đới ẩm (Việt Nam). Luận án PTS KHKT, Hà Nội, 125tr.

[3] J.E. NASH and J.V. SUTCLIFFE, 1970 : River Flow Forecasting through Conceptual Model. Journal of Hydrology, Vol. 10, 282-290.

[3] Hydrologic Modeling System HEC-HMS, Technical reference manual (2000). US Army Corps of engineers.

[4] Tập bài giảng "Lý thuyết và ứng dụng mô hình HEC-HMS trong tính toán thủy văn". Khoa sau Đại học, trường Đại học Thủy lợi.

SUMMARY

Application of hydrologic model system for simulating drainfall-runoff on the basin of Ba river

Nowadays, different models were used for calculating rainfall-runoff for predicting flood, constructional design and exploiting the water resource on basin such as Tank model, HEC-1 model, and HMS model... However, base on practical research and calculating rainfall-runoff on difference basins show that, HMS model dominates the other ones and HMS model is easy and convenient for use.

In this paper HMS model was applied for simulation of rainfall-runoff for 2 special floods occur in 1998 and an extreme flood occurs in 1999 on the basin of Ba river. The calculative results for Củng Sơn Hydrological Station on Ba river are rather correspond to observational data. According to the Nash efficiency index, the calculative results are good (with $R^2 \geq 0,78$ for all three floods), we can confirm that HMS is well for prediction of flood on basin of Ba river.

Ngày nhận bài : 20-8-2003

Viện Địa lý